

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Пронтенка Костянтина Віталійовича на дисертаційну роботу Тичини Ірини Вікторівни на тему «**Організаційно-педагогічні засади підготовки військових фахівців в Україні в 1920-1940 рр.**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Науки про освіту/Освітні, педагогічні науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Досвід ведення бойових дій на Сході України переконливо засвідчив необхідність підвищення вимоги до професійної підготовки військових фахівців, яка повинна здійснюватися з урахуванням військово-педагогічної спадщини минулого. Актуальність дисертаційного дослідження Тичини Ірини Вікторівни зумовлена також державною політикою щодо переходу Збройних Сил України на функціонування відповідно до стандартів НАТО та необхідністю реалізації вимог Міністерства оборони України щодо підвищення якості професійної підготовки військових фахівців у системі військової освіти.

Дисертантка справедливо зазначає, що використання надбань минулого дасть можливість військовій освіті й науці підвищити інноваційний потенціал, інтегруватися в європейський і світовий військово-освітній простір, підвищити компетентність, кваліфікацію і професіоналізм військових фахівців, забезпечити інтелектуальний розвиток, загальну й військово-професійну культуру, здатність з високою ефективністю виконувати завдання за призначенням, створити умови для неперервного підвищення рівня знань, практичних навичок військових фахівців, їх творчого розвитку та самореалізації. Крім того, вивчення досвіду підготовки військових фахівців в Україні в 1920-1940 рр. сприятиме вдосконаленню сучасної системи підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів.

З огляду на це, вважаємо, що тема дисертаційного дослідження Тичини Ірини Вікторівни є достатньо аргументованою та актуальною.

Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка «Становлення та розвиток освіти та виховання в різні історичні періоди» (державний реєстраційний номер 0110U002112).

Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 29.12.2019 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Обґрунтування наукових положень дисертації є досить переконливим. Дослідження здійснювалося протягом достатньо тривалого часу, виходячи із списку публікацій науково-педагогічний пошук здійснювався протягом 2014–2020 років. На всіх етапах дослідження було використано відповідні наукові методи, що допомогли одержати різноаспектну й адекватну інформацію, відповідали вимогам системного підходу та критеріям якості педагогічних досліджень.

Структура роботи послідовна, цілком відповідає поставленим завданням. Науковий апарат дослідження сформульовано коректно. Предмет дослідження – організація, зміст, форми, методи й тенденції підготовки військових фахівців в Україні досліджуваного періоду – є складовою об'єкта – професійна підготовка військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр..

Тичиною Іриною Вікторівною опрацьовано великий обсяг літературних джерел, архівних матеріалів та бібліотечних фондів, у яких висвітлено проблеми підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр.; усі досліджувані публікації класифіковано за двома критеріями: хронологічним – джерела досліджуваного періоду, джерела повоєнного періоду, пострадянські джерела та формально-функціональним – архівні фонди, наукові монографії різних років, словниково-довідникова література, наукові статті та публікації, дисертації українських і зарубіжних вчених. Окреслено особливу значущість архівних матеріалів, аналіз яких уможливив виокремлення соціально-політичних передумов формування і дозволив визначити хронологію становлення та реформування підготовки військових фахівців досліджуваного періоду.

Заслуговує на позитивну оцінку виокремлення авторкою трьох періодів становлення та розвитку підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр. та надання їх сутнісної характеристики, що дозволили здійснити системний аналіз розвитку досліджуваного феномена в умовах впливу суспільно-політичних, економічних чинників і реформ в Україні у визначений період. Крім того, здійснено порівняння історико-педагогічного досвіду підготовки військових фахівців у 20-х-40-х роках ХХ ст. із сучасним періодом та висвітлено спільні риси, детерміновані станом організації Збройних Сил України в періоди свого становлення та розвитку. У результаті узагальнення досвіду виховання військових фахівців у військових навчальних закладах досліджуваного періоду окреслено можливості його використання на кількох рівнях: загальнодержавному, регіональному, галузевому та інституційному.

Зібраний у результаті педагогічних досліджень матеріал достатньо повно представлено у дисертаційній роботі. Висновки сформульовано чітко й коректно, відповідно до поставлених завдань.

Стиль і мова дисертації. Дисертація написана методично грамотно, орфографічно та стилістично витримана на високому рівні.

Наукова новизна дисертаційної роботи. Найважливішими результатами дисертаційної роботи Тичини Ірини Вікторівни що характеризуються необхідним рівнем наукової новизни, вважаємо:

- вперше на підставі наукового аналізу значної джерельної бази (класифікованої за хронологічним і формально-функціональним критеріями) здійснено комплексний, цілісний аналіз військової освіти та професійної підготовки військових фахівців у 20-40-х рр. ХХ століття; обґрунтовано періодизацію професійної підготовки військових фахівців у спеціалізованих навчальних закладах України у 1920-1940 рр. та виявлено їх основні тенденції, доведено їх вплив на загальні закономірності професійної підготовки фахівців для тогочасної військової сфери; досліджено зміст, форми та специфіку підготовки військових фахівців у період політики «українізації» у 1924-1938

рр.; реконструйовано процес навчання кадрового складу збройних сил в окреслений дослідженням період як суспільно детермінований, що визначає нове педагогічне знання про соціально-інституційні, політичні та економічні його детермінанти; обґрунтовано особливості функціонування Військово-господарської академії РСЧА в м. Харкові як єдиного вищого військового навчального закладу на території тогочасної України (1935-1941, у 1941 евакуйовано в м. Ташкент); до наукового обігу введено нові та маловідомі історичні джерела (76 архівних документів);

- удосконалено історико-педагогічні знання щодо характеристики організації та змісту професійної підготовки військових фахівців в Україні у міжвоєнний період;

- подальшого розвитку набули уявлення про чинники становлення, історичні тенденції та перспективні напрями професійної підготовки українських військових фахівців у вищих військових навчальних закладах, що знайшло своє відображення в класифікації, систематизації, визначенні суттєвих ознак професійної підготовки військових фахівців в Україні у 1920-1940 рр. ХХ століття.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в ньому положення можуть бути використані у процесі написання монографій і статей, узагальнюючих наукових праць з історії педагогіки, військової історії України. Окрім того, висновки й джерельна база проведеного дослідження можуть бути використані науковцями у процесі здійснення історико-педагогічних розвідок, викладачами закладів вищої освіти під час написання підручників, розробки лекційних курсів і спецкурсів, військовими фахівцями – для розробки програм військових освітніх реформ і нормативних документів, що регламентують професійне навчання і виховання офіцерського складу Збройних Сил України.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувача в опублікованих працях. Основні результати дослідження Тичини Ірини Вікторівни відображено в 21 публікації (20 одноосібних), з яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному науковому періодичному виданні, 1 монографія (колективна), 12 статей і доповідей на наукових конференціях, у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (437 позицій, з яких – 21 іноземними мовами, 76 – архівні джерела), додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 301 сторінок, основний зміст викладено на 221 сторінках. Робота містить 8 таблиць.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Основний зміст дисертаційної роботи складається з трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі «**Теоретичні засади історико-педагогічного аналізу підготовки військових фахівців України у 1920-1940 рр.**» авторкою розкрито методологічні основи дослідження проблеми підготовки військових фахівців в Україні у визначений період, обґрунтовано основні періоди розвитку системи підготовки військових фахівців та вивчено провідні чинники становлення

системи підготовки фахівців у військових навчальних закладах в Україні у 20-40 роках ХХ століття. Авторкою з'ясовано, що основними тенденціями розвитку військово-педагогічної теорії та практики 1920-1940 рр. були: переважне використання методів переконання та агітації у вихованні військовослужбовців, посилення методів примусу; впровадження в практику принципів партійності, соціально-класового цензу, непримиренності до інших ідеологій, антирелігійної спрямованості; реалізація принципу єдності теорії і практики у військовій педагогіці; переважання в навчанні методів, заснованих на принципах доступності, наочності та активності слухачів з урахуванням практичних навичок професійної діяльності; розвиток військово-педагогічної освіти, її закладів та ін. Перелічені вище заходи буди зумовлені ідеологічно-політичними чинниками.

Будучи визначальними, ідеологічно-політичні чинники під час підготовки військових фахівців призвели до запровадження в педагогічну практику військових навчальних закладів 30-х рр. ХХ ст. принципів партійності, соціально-класового цензу, непримиренності до інших ідеологій, а також скорочення термінів теоретичного навчання зумовили низький освітній рівень та недостатньо сформовані практичні навички професійної діяльності у майбутніх командирів. Усвідомлення керівництвом СРСР катастрофічності в підготовці військових фахівців та відмова у 1936 р. від політично-соціального цензу вже не змогла стабілізувати передвоєнну ситуацію у галузі військової освіти, яка готувала військових фахівців із очевидними втратами в якості навчання, що стало однією з чисельних причин поразки Червоної армії в 1941 р.

У другому розділі **«Обґрунтування змістових засад підготовки військових фахівців України в 20-40-х роках ХХ століття»** розкрито зміст, форми і методи професійної підготовки військових фахівців в Україні, а також наведено особливості підготовки українських військових фахівців у навчальних закладах у період політики «українізації». З'ясовано, що протягом першого періоду (1920-1923 рр.) значна теоретична й практична робота щодо вдосконалення підготовки військових фахівців з урахуванням умов мирного часу була спрямована не тільки на формування готовності майбутніх командирів здійснювати професійну діяльність, а й розвиток особистості офіцера в інтересах загально соціальних завдань, що стояли перед країною. Другий період (1923-1937 рр.) підготовки військових фахівців характеризується, як час змін та становлення системи військової освіти, змістових засад, методів навчання та форм, зокрема. Нові форми та методи навчання, що були впроваджені протягом 1920-30-х років, підтвердили на практиці свою ефективність в процесі розвитку системи військової освіти. На підготовку військових фахівців на території тогочасної України значно позначилася політика «українізації», реалізація якої безпосередньо вплинула на розвиток та піднесення національної свідомості. Зазначене виявилось у збільшенні кількості українців серед командного складу РСЧА, що започаткували ціле покоління україномовних командирів, термінології, сприяло запровадженню ефективних форм і методів підготовки військових фахівців. Впродовж другого періоду в країні була створена система військових навчальних закладів, за час навчання в яких курсанти й слухачі здобували

політичну, військову та загальноосвітню підготовку. Головною рисою третього періоду (1937-1941 рр.) стала реорганізація військових шкіл у військові училища. Відповідним чином цей перехід вплинув на: терміни навчання, програми, перелік предметів, методи навчання, форми, вимоги до вступників тощо. Визначальною характеристикою діяльності військових навчальних закладів досліджуваного періоду можна вважати посилення партійного впливу на всі аспекти життя та навчання особового складу. Командири і політпрацівники все більше уваги мали приділяти питанням військового виховання у руслі суто ідеологічних принципів.

У третьому розділі **«Організаційне забезпечення процесу підготовки військових фахівців України в 20-40-х роках ХХ століття»** розкрито порядок організації навчально-виховного процесу у військових навчальних закладах України у визначений період, особливості наукового та кадрового забезпечення військових навчальних закладів, а також рекомендації щодо використання історико-педагогічного досвіду для розробки концептуальних шляхів удосконалення системи підготовки військових фахівців на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України. Доведено, що врахування історико-педагогічного досвіду підготовки військових фахівців міжвоєнного періоду при реформуванні системи військової освіти на сучасному етапі є важливим. Порівняння та аналіз підготовки військових фахівців передбачає врахування такого, як: відмінність та подібність вимог до професійних знань та особистісних якостей майбутніх військових фахівців; позитивний та негативний досвід формування змісту підготовки; специфіка військових навчальних закладів, віковий контингент абітурієнтів та їх прототипи у військових навчальних закладах; співвідношення між політичними та ідеологічними компонентами змісту підготовки; абсолютна невідповідність сучасних та тогочасних концепцій добору абітурієнтів на основі класового, гендерного та національного походження. Представлено рекомендації щодо покращення сучасної системи військової освіти на загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях і на рівні військових навчальних закладів.

Підсумки дисертаційного дослідження відображено в загальних висновках, які корелюють із висновками до кожного з розділів і відображають досягнення мети й завдань дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Дисертаційна робота є завершеною працею. Оцінюючи загалом позитивно дисертаційну роботу, дозволю собі зробити деякі зауваження та побажання.

1. Значним науковим доробком авторки є опрацювання великої кількості літературних джерел за темою дисертаційної роботи (437 джерел) та викладення результатів теоретичного аналізу порушеної проблеми у першому розділі роботи. Разом із тим, на нашу думку, перший розділ є надто об'ємним, складає понад 45% загального обсягу дисертації.

2. У першому розділі дисертаційної роботи необхідно було б більш ширше представити результати сучасних досліджень зарубіжних вчених щодо підготовки військових фахівців в Україні у визначений період, оскільки більшість робіт іноземних фахівців (Дж. Бредлі, П. Кенез, Р. Абрамович, Д. Футман, Е. Ледерей, Дж. Фішер, М. Макінтош та інші) опубліковані у 50-60-

х роках минулого століття. А також бажано було б розширити список іншомовних використаних джерел, який налічує усього 21 публікацію (при цьому 3 із них є авторськими і ще 5 дотично стосуються теми дослідження), сучасними іноземними дослідженнями за проблематикою дисертації.

3. На 22 стор. роботи визначено: «Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні принципів історизму, об'єктивності, системності з використанням міждисциплінарного підходу та сукупності методів, які дають змогу всебічно дослідити особливості підготовки військових фахівців у підрадянській Україні у 1920-1940 рр. Для досягнення поставленої у дослідженні мети використано низку підходів...» і далі за текстом. У висновках до першого розділу (стор. 96) авторка перераховує методи дослідження: «...інституційний, герменевтичний, системний, історико-хронологічний, історико-ретроспективний...». Бажано було б представити ці методи у вступній частині дисертації і розкрити, для чого було застосовано кожен конкретний метод.

4. Оцінюючи в цілому позитивно практичне значення проведеного дослідження, вважаємо за доцільне представити у вступі, під час розкриття практичного значення, у яких навчальних дисциплінах у ВВНЗ можна застосовувати отримані результати, а також надати акти впровадження результатів у практику ВВНЗ України та включити їх у додатки.

5. Вважаємо достатньо цінним з практичної точки зору підрозділ 3.3. дисертації, де авторка розкриває особливості використання історико-педагогічного досвіду для розробки концептуальних шляхів удосконалення системи підготовки військових фахівців для Збройних Сил України. При цьому детально проаналізовано Наказ МОУ від 20.07.2015 № 346 «Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України». Необхідно зазначити, що на сьогодні діє інший нормативний документ: Наказ МОУ від 09.01.2020 № 4 «Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти».

6. У роботі зустрічаються інколи зустрічаються орфографічні та пунктуаційні помилки.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, не знижують значущості результатів дисертаційної роботи Тичини Ірини Вікторівни, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. У цілому, дисертаційна робота Тичини Ірини Вікторівни безсумнівно є самостійною і цілком завершеною працею; характеризується актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю; містить значні наукові доробки, що повною мірою висвітлено в наукових публікаціях автора. Дисертаційна робота відповідає за своїм змістом, рівнем новизни, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів встановленим вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167, а її авторка Тичина Ірина Вікторівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 – «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 – «Науки про освіту/Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент

професор кафедри фізичного виховання,
спеціальної фізичної підготовки і спорту
Житомирського військового
інституту імені С. П. Корольова
доктор педагогічних наук, професор

Костянтин Пронтенко

Підпис Пронтенка К. В. засвідчую.
ТВО начальника відділу персоналу та строевої частини
капітан

Сергій Писаренко

